

Jana Cviková (ed.): *Aká práca, taká pláca? Aspekty rodovej nerovnosti v odmeňovaní*

Bratislava, Aspekt 2007, 134 s.

Tematický sborník „Aká práca, taká pláca?“, jenž je dílem slovenských genderových odborníků a odborníka z oborů sociologie a filozofie, je již osmou publikací knižní edice Aspektu – slovenského feministického vzdělávacího a publikačního projektu. Jedná se o výsledky analýz vytvořených v rámci projektu „Rodový rozdiel v odmeňovaní ako dôležitý aspekt diskurzu rodovej rovnosti – aktuálny stav na Slovensku.“ Autorky a autor přitom publikací reagují na zvyšující se zejména mediální pozornost nasměrovanou k genderové rovnosti v odmeňování. Ta je spojena jak s institucionálními doporučeními ze strany Evropské unie, tak i slovenských institucí zpracovávajících statistická data. Téma genderové nerovnosti v odmeňování je obecně námětem mediálně či politicky oblíbeným – je lehce uchopitelné, empiricky snadno dokazatelné a jeho zjevnost napomáhá k jeho legitimitě. O zájmu o tuto problematiku svědčí četné obsáhlé výzkumy a z nich publikované studie.

Důvtipně stanovená otázka v podobně názvu sborníku vyvolává očekávání, jaké nové hledisko může být na tematiku odmeňování žen a mužů uplatněno. Autorky a autor sborníku rozkrývají hlubší inovativní uchopení problematiky otázkou, zda přítomnost tématu genderové nerovnosti v odmeňování v mediálním prostoru „skutečně napomáhá veřejnému formulování genderové rovnosti a diskusi o ní, anebo zda, naopak, tento prostor nezužuje jen na vybrané – společensky akceptovatelné – problémy.“ (s. 7) Při jejím zodpovídání celou problematiku nerovnosti v odmeňování tematizují do čtyř kapitol, v kterých na oblast (ne)placené práce nazírají z různých úhlů pohledu.

V první kapitole sborníku „Rodová priepašť. Čo (ne)hovorí štatistiky a vý-

skumné dáta o odmeňovaní žien a mužov“ se autorka, Jarmila Filadelfiová, věnuje zjištěním, která přinesly výzkumy podniknuté na poli genderové rovnosti v odmeňování. Uvádí, jaké nové poznatky poskytly, či naopak, jaké výhrady zejména k užitým indikátorům můžeme nalézt. Měření rozdílu v odmeňování a vývoj v měření pak sleduje přímo u institucí, které se mu na Slovensku věnují (zejména Štatistický úrad SR). Filadelfiová nejdříve vymezuje pojem genderová propast v odmeňování s odkazem na evropské dokumenty. Navzdory obtížnosti typologizace výzkumů a literatury pojednávající o výsledcích genderové propasti se pokouší o jejich rozdělení na skupinu vědeckých a odborných výstupů analyzujících metodologické problémy a kategorií tvořící obsahovou analýzu dat (s. 14). Při popisu první skupiny vychází z prací Vereny Schmidt, jež typologizovala tři výzkumné zájmy, které jsou na sociologickém poli často diskutovány. Jsou jimi omezený výzkum pouze na jeho kvantitativní metody, problém mezinárodního srovnání a nakonec (ne)dostupnost dat a zdrojů. Pro druhou skupinu typologie – obsahovou analýzu dat – je rovněž charakteristické dělení do tří skupin, a to na evidenci a měření výskytu, dále na mezinárodní porovnávání a analýzy identifikující faktory a příčiny způsobující rozdíly v odmeňování (neplacené práce v domácnosti, nedostatečné prosazování sladění práce a rodiny). Filadelfiová přitom nabádá k postupu, který má zaručit kvalitu měření genderové propasti v odmeňování – údaje by měly být souvislé, porovnatelné a uspořádané v časových řadách. Zároveň upozorňuje, že řada analýz se soustředí na vysvětlení genderové propasti a na činitele a faktory způsobující ony rozdíly v odmeňování (uváděny jsou příčiny, jako je přetrvávající sektorová a profesní segregace, přerušovaný kariérní postup u žen, větší zastoupení žen v neplacené práci apod. vycházející z dokumentů Evropské komise). Postupně z textu vyplývá, že gender jako stěžejní analytická katego-

rie úzce souvisí a je propojena s dalšími kategoriemi, a to věkem, vzděláním a délkou praxe. Další strany autorka věnuje situaci ve Slovenské republice představené ve statistických údajích (průměrná měsíční mzda např. dle sektoru), kdy do tohoto „náčrtu“, jak kapitolu sama nazývá, zahrnuje právě zmiňované kategorie věku, vzdělání atd. Nato trefně rozkrývá často opomíjenou skutečnost, že růst vzdělanostní úrovně žen neznamena větší zastoupení žen ve vyšších pozicích a že dochází ke koncentraci velké skupiny žen v nízkém počtu odvětví (s. 30). Filadelfiová závěrem upozorňuje, že intenzivnější úsilí je zapotřebí vynaložit právě na poli statistických zjištění o genderové nerovnosti v odměňování a ve výzkumné praxi vůbec.

Další kapitola tematického sborníku, jejíž autorkou je Olga Pietruchová, je věnována „Nedocenené práci žien“, historii, legislativě a konceptualizaci genderového rozdílu v odměňování. Autorka v úvodním představení legislativních (evropských) opatření vybízí ke změně přístupu ve vnímání hodnoty práce, naráží na stále přetrvávající androcentrický pohled na ekonomiku. Hovoří přitom o ženské práci (zde nepoužívá uvozovek) jako o tzv. reprodukivní práci, na několika stranách seznamuje s jejím historickým pojmáním a výkonem od počátku moderních dějin, přes socialistickou éru a svůj výklad zakončuje – dle mého soudu nadbytečně – pohledem na globalizační aspekty práce žen (např. tematizuje postavení žen na trhu práce v rozvojových zemích). Tímto plytkým obeznámením snižuje hodnotu samotného jevu i jeho výkladu. Následně sumarizuje legislativní opatření v oblasti rovnosti v odměňování, a to opět za poměrně široký časový úsek. Československu přitom věnuje pouhý odstavec, nato v krátkosti seznamuje se zákonnými opatřeními Evropské unie. Od stručného výkladu o těchto dvou poměrně zásadních okruzích spojených s rovností v odměňování postupuje k teoriím příčin genderových rozdílů v odměňování. Ja-

ko první uvádí „teorii volby“, jež vychází z neoliberalní filozofie lidského kapitálu a všemocnosti svobodného trhu – nižší výdělek žen je dle teorie výsledkem jejich volby. Pietruchová po seznámení s jejími principy nabízí rozsáhlou kritiku opřenou o statistiku ze „slovenské reality“ (s. 54) – např. 60% rozdíl v platech se nedá vysvětlit pomocí teorie lidského kapitálu. Zde se opírá zejména o kritiku ekonomky Maschy Madörin, která došla k závěru, že čím vyšší vzdělání, tím větší jsou genderové rozdíly v odměňování. Tento empiricky ověřený fakt přitom Pietruchová ve své studii častokrát opakuje, jako by absentovaly jiné argumenty. Druhou z představovaných teorií je „teorie institucionalizované ekonomiky“ („teorie diskriminace“). Zde je jedním z vysvětlení vytváření „insiderské renty“ ze strany mužů (s. 55) či evaluace práce na základě odpracovaného času. Autorka následně sumarizuje formy diskriminace jakožto významného faktoru genderových rozdílů v odměňování spojených s touto teorií. Feministickým přístupům k hodnotě práce a ekonomice věnuje další podkapitolu, v níž se (opět) opírá o kritiku androcentrického pojmání ekonomiky a hodnotu práce, kde vychází pouze z Bourdieuho a jeho „Nadvlády mužů“. Zajímavé je upozornění, že i se současným přechodem k ekonomice služeb dochází k tomu, že „služby“ žen – ona neplacená práce v privátní sféře – vypadávají z makroekonomiky a diskurzu o trhu práce. Proto při uvažování o ekonomice z celospolečenského pohledu nesmíme podle autorky opomíjet tzv. ekonomiku péče spojenou právě s reprodukivní prací. Apeluje slovy Madörin na vyvíjení nové – feministické – ekonomiky věnující se naplňování lidských práv. Zde se přitom nabízí užití konceptu relokace péče, jež tematizuje Selma Sevenhuijsen a který v doporučení z pera Pietruchové chybí. Podle Pietruchové může nabídnout důsledné uplatňování genderového hlediska v odměňování pouze jedno východisko – gender mainstreaming. Autor-

ka přitom netematizuje možná úskalí při jeho uplatňování, pouze hovoří o ženském hnutí, které má jakožto iniciátor střežit jeho aplikaci. V řadě případů by se dalo s autorkou polemizovat, ať už co se týče pojmového aparátu ontizujícího gender (např. ženská práce), stejně tak v řadě načrtnutých, ale blíže nerozvinutých témat. Ocenit lze její účastný apel na změnu stávající situace.

Ve třetí studii knihy se Olga Gyárfášová a Martin Slosiarik věnují „Rodovým súradnicím hodnotového priestoru“ s podtitulem „Analýza hodnotových orientácií žien a mužov na Slovensku“. Předkládají vyvstálé genderové rozdíly či struktury ve vnímání důležitosti vybraných hodnot (např. rodina, bezpečnost, svoboda aj.), sledují diferencovanost skupiny žen, to, jaké dělicí linie strukturují hodnotový svět žen (autorka a autor vycházejí z výzkumu realizovaného Mezinárodním republikánským inštitútem, kde respondenti stanovovali míru důležitosti pro jednotlivé položky předložených hodnot reprezentujících ideové priority na více osách, míru důležitosti označovali na sedmibodové škále). Zvláštní pozornost směřují k avizované diferencii mezi skupinami žen, resp. heterogenitě světa žen, na něž nahlíží optikou věku, vzdělání a místa bydliště. Hodnotový prostor žen dle autorů strukturován podle osy modernity a tradice a osy výkonu a volného času. Jako další diferencující znak uvádí vzdělání a místo bydliště. Hodnotový prostor žen a mužů je dále tvořen dimenzí vymezující jej z hlediska pospolitosti a individualismu a dimenzí vymezující prostor na svět práce a veřejnou sféru a svět volnočasový a soukromých/osobních hodnot jakožto komplementárních kategorií. Z analýzy vyplývá prostoupenost hodnotových prostorů, kdy největší prostorová vzdálenost je daná věkem, nikoliv genderem, a vzdálenost mezi muži a ženami je podstatně menší ve srovnání se vzdáleností mezi některými skupinami žen a mezi skupinami mužů. Dle autorů tak dochází k na-

rušení pomyslné genderové hranice. Gyárfášová a Slosiarik často sklouzávají k povrchnímu porovnávání hodnot mezi muži a ženami, v kapitole postrádám hlubší interpretaci. Tu v úvodu částečně doplňuje Cviková, která z výsledku analýz dochází k tomu, že „individuální aktualizace ženskosti jsou v realitě podstatně rozmanitější než ideologizovaná jednodušší představa o ženě“, zároveň se díky takovým analýzám může poukázat na to, že „sladění práce a rodiny by mohlo být zajímavé pro ženy i muže“ (s. 11). Zařazením této kapitoly do sborníku se zřejmě zamýšlelo narušení duality a polarity – ono překročení hranic. Nicméně, tato kapitola jako by vyčnívala ze souboru ostatních, i přes relevanci ukázky sdílených hodnot práce a veřejného sektoru se primárně nevěnuje vztahu práce a odměny za ni. Jeví se jako řadu témat objímající deskriptivní studie, jež by mohla být přiřazena k jakémoliv jiné tematice dotýkající se měřených hodnot.

Lubica Kobová uzavírá knihu svým textem „Čo má rodová rovnosť spoločné s feminizmom? Rodové diskurzy rovnosti v odmeňovaní žien a mužov a zosúladzovaní rodinného a pracovného života“. V návaznosti na události roku 2007, tj. zveřejnění správy Štatistického úradu SR „Vývoj štruktúry a diferenciacie miezd v rokoch 1997–2006“ a oznámení Evropské komise „Boj proti rozdielom v odmeňovaní žien a mužů“, autorka zjišťuje způsoby přivlastnění si vybraných událostí a témat médií. K tomu užívá nástrojů kritické analýzy diskurzu, kdy diskurz vnímá jako „druh politické a ideologické praxe“ (s. 88). Zkoumá proměnu těchto diskurzů ve vybraných médiích, resp. mediální uchopení tematiky – definici problému odměňování za práci, jeho zúžení a vymezení aktérů, které se děje prostřednictvím expertního vědění. Autorka se dále věnuje chápání politiky sladování pracovního a rodinného života, a to v návaznosti na soutěž vyhlášenou Ministerstvem práce, sociálních věcí a rodiny SR „Zamestnávateľ ústretový k ro-

dine". Kobová analyzuje perspektivu, kterou je na sladování pohlíženo – perspektiva zaměstnavatele a jeho možné kroky vstřícné k rodinnému životu zaměstnanců, rovněž se zabývá intervencí a propojováním soukromé a pracovní sféry. Dochází k zajímavému zjištění, že platová rovnost tematizující se jako součást genderové rovnosti je vyvlastněna feministické politické agendě (s. 103), prezentuje se jako genderová vyváženost. Trivializace platové rovnosti se podle autorky projevuje její kvantifikací. Součástí diskurzivních proudů, které se k tématu platové rovnosti vztahují, jsou nefeministická, až antifeministická stanoviska. Jako zásadní lze vnímat chápání genderového diskurzu, pro který, i když do sebe přijímá koncepty formulující rovnost příležitostí, je charakteristická kontinuita se zavedenými nefeministickými způsoby chápání genderového charakteru sociálních vztahů (s. 106). Proto jej Kobová zkoumá pouze jako způsob řetězení jednotlivých konceptů v oblasti genderové rovnosti. Autorka poukazuje na absenci vysvětlení mzdových rozdílů mezi ženami a muži, kdy pouhá přítomnost statistických numerických podílů sklouzává k tomu, že pozornost je věnována pouze diferencím v platovém ohodnocení na rozhodovacích pozicích. Stejně tak artikuluje skutečnost, že došlo k zastínění horizontální segregace segregací vertikální – z diskurzivních proudů rovnosti v odměňování tak mizí skupina státních zaměstnankyň v málo placených a horizontálně segregovaných povoláních. Zde se opět objevuje otázka společenské hodnoty práce, rozšířené o ohodnocení sociální reprodukce, kdy se Kobová ptá: je třeba ocenit zdravotní sestru, anebo policistu?

Sladování práce a rodiny tak, jak je prezentováno, nese tendence k vytváření nového tržního občanství jakožto prostředku ke snižování pracovních jistot. Ono sladování se dle autorky může dít a děje za pomoci procesu flexibilizace a Kobovou vymezeného konceptu familizace, který od-

kazuje k rodině, do níž směřuje tlak na sladění pracovního a rodinného života ze strany zaměstnavatele (na úrovni rodiny se řeší ekonomický problém mzdové nerovnosti ponecháním na individuálním rozhodnutí). Sladění pracovního a rodinného života tak postupně změnilo podle Maria Stratigaki, z níž Kobová vychází, svůj původně feministický význam ze sdílení (práce v domácnosti či práce jako péče) na sladění, které slouží jako legitimizátor flexibilních pracovních podmínek zejména pro ženy, nikoliv pak ke změně genderových vztahů v rodině. Autorka přitom nekriticky přistupuje k užívání termínu „rodinný“ život, v současnosti je přitom tendence používat genderově korektní termín „osobní“ život. V závěru Kobová rozkrývá kooptaci feministických konceptů dvěma vymezenými diskurzy – diskurzem rovnosti v odměňování žen a mužů a diskurzem sladění rodinného a pracovního života, jako nástroji tímto stvrzujícími status quo.

Přínos sborníku je nepopíratelný – téma genderové nerovnosti v odměňování se jeví stále nevyčerpané a nevyčerpatelné (v roce 2008 Institut pre verejnú otázku vydal publikaci Z. Bútorové et al. *Ona a on na Slovensku. Zaostrené na rod a vek*, Bratislava). To souvisí nejen s mediálním zájmem, ale zejména, jak upozorňují autorky a autor sborníku, s přijetím a skutečným (ne)porozuměním pojmů genderové rovnosti na úrovni společenských a politických aktérů. Poměrně nestandardní se v této souvislosti – ať už z pohledu ostatních publikací vydaných Aspektem či obecně – jeví „Doporučení“, které autorky a autor směřují v závěru sborníku k zainteresovaným státním (ministerstva) a veřejným (statistický úřad, média) institucím. Doporučení přitom vycházejí z analýz, jež jsou obsahem publikace. Můžeme se proto ptát: komu je kniha určena – slovenské odborné veřejnosti, zainteresovaným subjektům z řad státních a veřejných činitelů či ženám a mužům, kteří se potýkají s nerovností v odměňování? Výtka vůči nevyváženosti odborného

analytického jazyka či interpretačního přínosu kapitol nemusí být vzhledem k formě knihy – editovaného sborníku – oprávněná, přesto zde schází vyjma lákavého editoria Jany Cvikové červená nit, jež by napomohla k lepší orientaci a zároveň k tomu vyhnout se častému opakování stanovisek k tématu, která čtenářstvo mohou unavit. Stejně tak lze ve sborníku, resp. jeho druhé studii, postrádat hlubší analýzu neplacené (nedocené) práce zejména žen – tj. vykonávání domácích prací, péče o druhé apod., absentuje zde komplexní analýza a interpretace vztahu ekonomiky péče vůči nerovnostem v odměňování. Stejně tak došlo k nesouladu v práci s dualistickými kategoriemi – na jedné straně je zde snaha o jejich rozmělnění, na straně druhé se o kategorie (často pojmenované jako skupiny) studie strategicky opírají.

Martina Hynková

Poznámka

Recenze vznikla s podporou Grantové agentury Akademie věd České republiky v rámci výzkumného projektu „Vůlba vzdělání a anticipace šancí na pracovním trhu z genderové perspektivy“ (GA403/06/0067).

Radka Dudová (ed.): *Nové šance a rizika. Flexibilita práce, marginalizace a soukromý život u vybraných povolání a sociálních skupin*

Praha, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2008, 308 s.

Z pera socioložek z oddělení Gender a sociologie Sociologického ústavu Akademie věd ČR či pod jejich editorským vedením vyšla v posledních letech řada monografií zabývajících se proměnami partnerského a rodinného soužití, genderových vztahů v oblasti práce i soukromí nebo obecně souvislostmi soukromého a pracovního života. Jedna z posledních publikací, tentokrát s editorským vedením Radky Dudové, nabízí empirické uchopení těchto vzájem-

ně souvisejících témat. Z hlediska sociálněvědního zaměření jsou v knize hodnotně propojeny poznatky ze sociologie rodiny (a partnerského života) a genderových studií na jedné straně a sociologie exkluze či obecněji sociálně politického diskurzu na straně druhé. Konkrétně jde o celkem devět kvalitativních studií, rozdělených tematicky do dvou částí, kdy prvních pět se věnuje „dopadům různých forem flexibilizace práce na soukromý, rodinný a partnerský život lidí pracujících ve specifických segmentech pracovního trhu“ a ostatní čtyři se orientují na „specifické skupiny ohrožené marginalizací na pracovním trhu“ (s. 12–13). Z tohoto dělení je vyčleněna poslední studie zaměřená na obecnější problematiku souvislosti rodičovství a změn na trhu práce na příkladu bezdětných třicátníků a třicátnic.

Úvodní kapitola shrnuje obsah knihy a nastiňuje společnou metodologii jednotlivých výzkumů: využity jsou prvky zakotvené teorie a „rozumějícího rozhovoru“, nástrojem utváření a sběru dat jsou polostandardizované rozhovory, v jednom případě technika focus group. Metodologie je zde diskutována pouze stručně a je ponechána na úvaze jednotlivých autorek a autora, zda a jak ji rozvedou či doplní ve svých vlastních studiích. Následující kapitola autorek Dudové a Vohlídalové pak představuje teoretické uvedení do problematiky flexibilizace práce a s tím souvisejících rizik na pracovním trhu – marginalizace a exkluze, přičemž už částečně propojuje teorii s výsledky kvalitativních sond. Autorky zde upozorňují na tři typy flexibility – funkční, numerickou a finanční, jež umožňují firmám pružně reagovat na požadavky trhu. První typ flexibility vyjadřuje způsobilost zaměstnanců zlepšovat a obohacovat jejich vědomosti a schopnosti (například skrze školení a různé kurzy), druhá schopnost firmy přizpůsobit počty zaměstnanců a jejich pracovní dobu aktuálním potřebám (skrze nestandardní formy zaměstnání, dočasné kontrakty či outsour-